

ka s obzirom na njegovu »trajnu suštinu«. U pitanju je Fromovo prevladavanje građanske antropologije i temeljni obrt kojim se pitanje o čovekovoj *suštini* zamenjuje pitanjem a njegovoj društveno-istorijskoj *egzistenciji*. U ovom smislu bi se Fromova misao mogla naznačiti kao »metaantropologija«, koja predstavlja indeks onog procesa koji dovodi do destrukcije i prevladavanja unutrašnjih granica građanske antropologije. Ovim obrtom Fromu je uspelo da spekulativni humanizam zameni *stvarnim* humanizmom, i da, dakle, napuštajući tradicionalnu antropologiju, ne napusti svaki humanizam.

Filosofski motiv nove rekonstrukcije Fromove misli ima svoje teorijsko opravdanje u njegovom knjižničkom stavu prema tradicionalnim antropološkim kontradikcijama oko ljudske prirode. Teorijske dileme oko ljudske prirode predstavljaju opštu temu celokupnog Fromovog misaonog poduhvata, uključujući i njegovu poslednju knjigu *Imati ili biti* (Naprijed, Zagreb, 1979). U osnovi ovog poduhvata nalazi se Fromova optužba građanske antropologije koja je u centar teorijskog interesovanja postavila lažnu dilemu u vezi s trajnom ili promenljivom ljudskom prirodom. U kratkoj interpretativnoj eskurziji mogu se navesti samo opšte naznake ove lažne dileme u kojoj se isporučuje, i kojom je još uvek opterećena, građanska nauka o čoveku. Zagovornici prve alternativne postavljaju opšti, večni i nepromenljivi karakter ljudske prirode, predviđajući da čovek nije »genetski dat« već »genetrički zadat«. Određenje ljudske prirode kao nečeg konstantnog, fiksiranog i strogo određenog upućuje na teoriju ne-istorijskog tipa, teoriju koja nužno završava u dogmatizmu. Zagovornici druge alternativne poriču univerzalni karakter ljudske prirode i upućuju na relativizirani obrazac ljudske prirode. Na primer, tvrdnja da je čovek »pasivna gлина« kojoj kultura utiskuje svoj žig, tako da je ljudska priroda stečena u procesu pasivnog i reaktivnog oblikovanja od strane sredine, vodi relativiziranoj slici čoveka i pseudonaučnom karakteru same teorije.

From sugerše da antropološke koncepcije o večnoj, odnosno promenljivoj ljudskoj prirodi, polaze od protivrečnih pretpostavki, a stvarni nude ista rešenja: na primer, čovek je ili čista funkcija urođenih modela, ili čista funkcija stečenih karakteristika. From odlučno odbacuje alternativne između ovih suparničkih teorija, i pokazuje da, uprkos njihovim razlikama, postoji zajednička i opšta saglasnost da je *čovek isključivo determinisan izvan sebe*, bez obzira da li je proizvod urođenih ili stečenih osobina. Na primer, tvrdnja da je čovek čista funkcija okoline je istog logičkog reda kao i tvrdnja da je čovek čista funkcija magama. From izbegava brojne zamke građanske antropologije tako što ne govori o ljudskoj prirodi kao takvoj. Dilemu građanske antropologije je prevazišao i uklonio tako što je problem pomerio na analizu *društvenih implikacija* ljudske prirode, signalizirajući značaj istorijske dimenzije ljudske prirode. Anatomija istorije tako postaje anatomija same ljudske prirode, jer istorija nije ništa drugo do istorija ljudske samodelatnosti.

Tradicionalna antropologija može i dalje da teži jednoj nauci o »nepromenljivim svojstvima ljudske promenljivosti«, ali podle Froma ona više ne može od jedne društvene epizode da pravi istorijsku nužnost.

balkanska vrteška

mladen srđan volarević

I

*Ovde su svatovi, u pari zemlje raspevani
pred snežnim formulama o beskraju svemira,
gde sadašnjost je pista il klopa
svake zgrade, napora i htenja,
svake želje i potrebe, prevare
i čežnje; a delanje: odeća vremena.
Između zamisli i ostvarenja,
ovde, u plitkom džepu vremena,
kao senoviti hrast u koritu vetra
drevno igraju svatovi.*

*Početak, prvo slovo postojanja u niti beskraj,
ime će opet dobiti kad padne grom s oblaka
i s leđa svatova strese slanu,
poveže rasute slike i spoji glasove
ljubavi na daljinu pod kupolom
ljudskih dimenzija.
Granica volje.*

*Usud. U stvarnosti,
većoj od nestajanja,
izvan smrću utvrđene sheme vremena,
koja se brani u nužnosti,
il neizbežnoj uzročnosti,
postoji biserni vrh smisla i svrhe, lišen
sebe, uvek zatrpan stopama onih koji će proći.*

*I najmladi ljudski dan, lažna opomena haosa,
sprovod svih prevrata i raskida,
kao šaptavi ishod operacione sale,
samo je neispisana oporuka
pred bračni celov i obred spajanja.
U igri nestaje, ponavlja se
i održava stalna jeka početka — zarazna
strepnja da krovne sirene ne objave poplavu.
A čekanje je način volje kad istorija
prestaje da nestaje u neodređenom kraju.*

II

*Ne može se predvideti i ne može znati
u kojim zasedama čeka nas budućnost,
ali je sigurno da nije ovde i sad;
u žmiganju svetle tačke na ekranu
nakon izveštaja o gladima i ratovima,
u raspusnoj igri koja se širi i ruši
kao izmišljeni ktitor kamate na nadu.*

*Ti nikada nećeš znati gde započinje
sadašnjost a gde se završava prošlost.
Izvesnost reklamnih panoa i teleks,
koji izvorno ispunjava novinske stubce
na putevima u nagovešteno područje kraja,
otvaraju isprazne dokumente o prošlosti.
Ovak, ne nadaš se sećanju o svom cilju.*

*Svi smo mi svatovi u staklenoj kugli
i mi svi u večno svadbenom plesu Neba i Zemlje:
arbitri klimave budućnosti, siegonoše u penziji,
mali i veliki pobornici ljudskog smisla: svi mi.
I kovač i kopač, ratar i rudar, ubica
i sudija u slepoj vlasti nesvedenih računa mraka
kreću se po taktu obreda bez svog iskupljenja.*

*Saznanje i lišavanje, dva su pravca
kojima se izlazi iz vremena, vraća u pupak
tišine raštrene nad koralnim grebenjem,
što ropac je bilja i životinja: tabernakl
nebeskog smeća i kamene budi. Žrtve smo
zakona koji se u vremenu ne mogu unovčiti,
naplaviti osekom il plimom na žrtveniku prava.*

letnja kiša

dušan balan

znam jedan vic o kiši ali to drugom pilikom sada je važnije govoriti o hlebnosti o naglom pobačaju neba o produžetku vrste čovekove i svog bilja i biljnih štetočina o nekim čudnim pesticidima a šargarepa je nekad ne tako davno mogla živa da se jede za mnoge od nas kao pred jelo i glavno jelo i koren od kupusa kao dodatak poslastica današnju decu smo navikli na banane višnje su im kisele a trešnje i jagode skupe za proleterska shvatanja možda će od kiše biti zdravije lubenice da nam isperu pesak i kamenje iz bubrega i žuči jeste da baš lepo ne zvuči ali je istina živa da se u nama izgradila čitava arhitektura kojekakvih kamenoloma i razbijajućih odjeka dok iz kože izrastaju novi ventili sigurnosti da se ne raspadnemo od neživotnih stresova i lekova mi obični zamorčići ispitivačkog novatorskog veka pa kad se sretnemo u juče u nekom drugom sunčevom sistemu ili antisistemu ne više u čovekovom obličju već kao neka tangenta ili kubna parabola shvatanja razmažene dimenzije i mirisa stidljivih tišina u mraku boje srebra natopljenog ozonom gde se svakog časa očekuje pravatra na proputovanju što donosi nove putokaze za nas i sve materije i anti materije kako i gde preći iz jednog oblika u drugi